

DRIE ATJEH-MANNEN

SNOUCK HURGRONJE – VAN HEUTSZ – VAN DAALEN

DOOR

H. T. DAMSTÉ

OVERDRUK UIT HET KOLONIAAL TIJDSCHRIFT No. 4, 26e JAARGANG

B. N 97-384

VII.

Wanneer Nederland er toe zou kunnen komen, op de wijze als hier uiteengezet, zijn lot met dat van Indië te verbinden, zou ook het defensie-vraagstuk zijn oplossing nabij zijn. Want dan zou het niet alleen moreel geboden doch ook zakelijk verantwoord zijn de onmisbare verzekeringspremie ten volle te betalen. Dan zou het beschamende 186e artikel der grondwet kunnen verdwijnen en een voldoende macht van nederlandse miliciens in Indië aanwezig zijn, voor velen van wie dit de eerste kennismaking met het land van hun toekomstige werkzaamheid zou betekenen.

Dan zou.....

Maar het is ontijdig nu al in verdere consequenties te treden.

Duizenden in Nederland en overzee vragen om productieve arbeid overeenkomstig opleiding en capaciteiten, die hun in de huidige omstandigheden niet verschaft kan worden.

Lang is er officiëel gewacht op een internationale ommekeer, op een bedwongen worden van de „op internationaal gebied werkende verderfelijke krachten, die de huidige ontwrichting hebben veroorzaakt” ⁴⁷⁾. Doch einde Januari j.l. heeft de minister-president als minister van koloniën ⁴⁸⁾ aan bespiegelingen over de kansen van een herstel van het internationaal ruilverkeer in zijn vroegere vorm praktische betekenis ontzegd en bij het voeren van „een economische politiek, die wars is van elke verstarring en zich door haar soepelheid volkomen aanpast aan de nog gedurig wisselende verhoudingen”, de mogelijkheid opengelaten „om al die opbouwende maatregelen van langeren duur te nemen, waartoe de omstandigheden gelegenheid bieden en waarvan de economische realiteit vaststaat”.

Hiermede is de tijd van afwachten afgesloten. Nu mag en moet gegrepen worden naar wat Nederland en Indië elkaar wederkerig kunnen bieden.

J. J. SCHRIEKE.

Leiden, Maart/April 1937.

⁴⁷⁾ Indië vraag hulp, blz. 1/2.

⁴⁸⁾ Memorie van Antwoord Ind. begrooting 1937, — 4 — 64, blz. 192.

DRIE ATJEH-MANNEN.

SNOUCK HURGRONJE—VAN HEUTSZ—VAN DAALEN. (Vervolg).

Op 22 September schreef de landvoogd aan Snouck Hurgronje:

„Overste van Vliet zal mij natuurlijk vóór zijne benoeming moeten verklaren, dat hij met volle overtuiging den tegenwoordigen toestand met al zijne consequenties aanvaardt.”

Kolonel en gouverneur geworden, kwam Van Vliet 8 November 1896 te Oelèlheuë aan, en den 17den nam hij bestuur en commando over, daarbij verklarend:

„op den thans ingeslagen weg te zullen voortgaan, en de vijandelijke benden rusteloos te zullen doen vervolgen, om daardoor de rust en vrede wenschende en goedgezinde bevolking tegen molest van de zijde dier benden te beschermen en langzamerhand aan het verzet tegen ons gezag een einde te maken.”

Van Vliet's eerste politieke verslag evenwel klonk niet opgewekt! de gouverneur zag en schilderde wolken. Die waren er dan ook in December, begin Januari: het weer was slecht, het terrein modderig en cholera-gevallen deden zich voor. De militaire actie verflauwde wat en de vijand stak het hoofd weer even op.

Van Heutsz had 't voorzegd op 12 September (p. 156): het offensieve karakter, dááaraan mankeerde het Van Vliet! Resident van Langen zei 't hem nu na.

Maar over zee ging 1 Januari 1897 een expeditie naar Lhong, om Teukoe Oema zoo mógelijk te vangen en anders zoo véél mogelijk te schaden.

Het vangen mislukte, en de schade was vooral voor ons.

De opzet was geweest: Oema te Geunteuët op te lichten; maar de atjèhsche „lòih” (loods, gids) misleidde de troep, zoodat Geunteuët eerst bij het ochtendkrieken bereikt werd. Het bleek verlaten: de vijand zat in de heuvels daarachter en bezorgde ons met zijn vuur 5 dooden en 9 gewonden om mee te beginnen, en in de dagen die volgden maakte hij 't nog erger.

De Locomotief van 16 Januari kankerde:

Wij zeiden het vroeger reeds: de tocht naar Lehong is mislukt. De schuld van het mislukken ligt natuurlijk niet bij den colonne-commandant, die in opdracht had zich meester

te maken van Toekoe Oemar met zijn mannelijke volgelingen, dood of levend; de schuld lag ook niet bij de gevatheid en elasticiteit van Toekoe Oemar, maar de schuld lag bij den gids. Wat met dien gids gedaan is, den man die zoo het fraaie plan in duigen kon laten en liet vallen, wordt niet gemeld. Toekoe Oemar intusschen, Toekoe Oemar wiens tegenstand „geheel en al gebroken was, waarmede generaal Vetter zijn taak vervuld achtte", geeft ons te Lehong de handen vol werk, kost ons weder heel wat menschenlevens en schatten aan geld. Straks, wanneer de oogst binnen is, en hij in onze onmiddellijke nabijheid op meer steun kan rekenen, treedt hij weder op in de IV en VI Moekims — het zou niemand die den toestand kent, verwonderen. Ons succes in Atjèh, verkregen nadat generaal Vetter op zijn manier aan den gang geweest en, gelukkig voor den goeden naam onzer strategische bekwaamheid, daarginder van het tooneel verdwenen was — ons succes begint te gelijken op een kaars, waarvan het beste deel is weggebrand.....

De expeditie duurde tot 14 Februari. Toen was Oema verhuisd naar boven-Daja en keerden onze troepen naar Koetaradja terug. Den keudjroeën van Lhong namen zij mee: hij had onvoldoende meegewerkt, werd deswege beboet met 30.000 dollar, en om de lust tot betalen te stimuleeren, hield men hem aan te Koetaradja.

Er waren er die meenden, dat ook daar in Lhong de zaken verkeerd waren aangepakt: Oema had moeten zijn terug gedreven naar Leupoeëngl en was er dan via de Glé Moelam-pas een colonne uit de XXII Moekim op hem los gelaten, — dan had men hem immers in de val gehad?!.....

Van der Wijck nam Van Vliet in bescherming in zijn brief aan Snouck van 17 Februari: Aan de critiek van Van Langen kon hij geen waarde hechten!

„Kolonel van Vliet heeft m.i. getoond een verstandig beleid te voeren; de troepen moesten om gezondheidsredenen gespaard worden, en dit als gouverneur van Atjèh vol te houden zoolang noodig, getuigt niet alleen van moreele kracht, maar ook van het besef dat niet anders mocht gehandeld worden, met het oog op den bestaanden twijfel, of wij de noodige jaarlijksche suppletie uit Holland van 2000 man voor '97 kunnen krijgen. In dien twijfel ligt ons zwakke punt, doch daaraan mag natuurlijk geen bekendheid gegeven worden. Bij het Departement van Koloniën wordt al het mogelijke gedaan,

om de werving te doen slagen, en indien de militaire autoriteiten in Holland het detachceeren van miliciens naar hier wilden bevorderen, dan zou weinig gevaar bestaan voor ontoereikende suppletie, maar die heeren doen in dat opzicht weinig of niets.

Ik stel vertrouwen op de woorden van Van Vliet, dat hij ten volle overtuigd is van de noodzakelijkheid der voorgeschreven richting, en tot nu toe heb ik geen enkele reden om dat vertrouwen op te geven.

In Januari jl. zijn 2 voorname en 4 minder bekende bende-
hoofden in Groot-Atjèh neergeschoten, terwijl in Lhong een panglima van T. Oemar werd gedood en 3 zijn gevangen genomen. Zulke feiten waren tevoren ongekend.

De actie tegen Koeta Ba Theuë liep eergisteren goed af, en ik hoop dat de tweede dag der excursie — waaromtrent ik heden namiddag bericht verwacht — ook naar wensch zal afloopen.

De nederzetting boven Teungkoe di Wewëng zal ook wel eene goede beurt krijgen.

Wat de actie in Lhong betreft, zou ik liever gezien hebben, dat die nog ware uitgesteld, maar zoowel Van Vliet als Stemfoort oordeelden dat onvermijdelijk, om aan den toenemenden invloed van T. Oemar slagen toe te brengen.

Ik betwijfel het zeer, of eenig aanvoerder in staat zou geweest zijn, om Oemar naar Lepong terug te drijven en hem tevens uit den Glé-Maloempas aan te tasten, want voor het eerste zou men het berg- en boschterrein van Lhong en Lepong goed moeten kennen en, indien met den Glé-Maloempas bedoeld wordt de bergengte tusschen 22 Moekims en Lepong, zou het een onverantwoordelijk waagstuk zijn, om het volgen van dien pas in het operatieplan op te nemen."

De landvoogd bleef gelooven in Van Vliet, deze was zijn man. Maar toch groeide zijn belangstelling voor dien ànderen man, die Snouck Hurgronje meende dat zou zijn een betere man: voor Van Heutsz. En zoo ging Z.E. voort:

„Bijzonder gaarne wil ik vernemen, welke denkbeelden Van Heutsz bezit betreffende de voor de naaste toekomst wenschelijke inrichting en verdeeling der bezetting van Groot-Atjèh.

De denkbeelden van generaal Stemfoort kwamen hierop neer:

1. Pakan Kroeng Tjoet, Boekit Karang, Roempit, Siroen, Lam-reng, Blang, Lamsih en Olehleh-Oost doen vervallen en die van Kota Pohama naar Kroeng Raja verplaatsen;
2. een half bataljon te Loknga en een bataljon te Tjot Mantjang behouden;
3. twee bataljons te Indrapoeri ter verzekering van de rust en orde in Indrapoeri en de 7 Moekims Baid, een bataljon te Selimoen om de oorlogspartij in de bovenstreken der 22 Moekims te vernietigen;
4. eene expeditie naar de 7 Moekims Pedir en Pakan-Baroe en Pakan-Sot.

Kolonel van Vliet vindt het beter, om, zoolang geen tramweg naar Indrapoeri is aangelegd, een half bataljon te Samagani en anderhalf bataljon te Indrapoeri te legeren, van waaruit eene latere vestiging te Selimoen moet voorbereid worden."

Nog in dezelfde maand Februari werd de mobiele colonne van Indrapoeri uitgebreid, en met de troepen van Samahani, gesteld onder Van Heutsz.

Het gunstig effect dat Indrapoeri uitstraalde staat geteekend in een brief van den landvoogd van 17 Mei 1897, waarin hij Snouck Hurgronje vertelt van de hem door gouverneur van Vliet gerapporteerde versche reis-impressies van den heer John van de Putte.

Tevens houdt die brief — zoo goed als de vorige — een aanwijzing in voor Van Heutsz' groeiend crediet te Buitenzorg. (Zijn moed, beleid en trouw vinden weinige dagen later — op 24 Mei — nieuwe koninklijke erkenning door zijn benoeming tot Ridder der Militaire Willemsorde 3de klasse, „als hebbende zich onderscheiden bij de krijgsverrichtingen tegen Atjèh in de maanden Maart tot en met November 1896."

„Volgens mededeeling van kolonel van Vliet, heeft de heer John van de Putte hem op den dag van zijn vertrek als zijn indruk medegedeeld, dat hij overtuigd is, dat de opheffing van de linie en het vestigen van mobiele colonnes daarbuiten de aangewezen weg is voor Groot-Atjèh, maar dat hij niet ten volle overtuigd is, dat na een eventueelen tocht naar de 7 Moekims-Pedir het verzet geëindigd zal zijn, daar de partij van het verzet naar de kuststaten zal uitwijken en ook dáár rusteloos vervolgd zal moeten worden, zoodat het einde nog niet is te voorzien.

De heer van de Putte heeft met overste Beeger de linie, Tjot Goeë en Tjot Mantjang, met kolonel van Vliet Indrapoeri, den weg tot Kroeng Pengapit, vervolgens Kroeng Raba, de Glé Loeda-pas en de Riting-baai bezocht. Van daar zijn zij met een gouvernementsstoomschip naar Lhong gegaan.

Te Indrapoeri keurde Van de Putte het af, dat het kampement niet door eene palissadeering was omgeven, maar overste van Heutsz toonde hem aan, dat men voor nachtelijke beschietingen, evenals voor moordaanslagen, nimmer volkomen beveiligd is, doch deze moet voorkomen, niet door palissadeeringen, maar door den schrik erin te brengen en erin te houden, zoodat de vijand er zich niet aan durft wagen; voorts dat open kampementen een uitstekend middel zijn om bij den soldaat den offensieven geest erin te houden, wat zoo noodig is. Zich niet achter eene borstwering dekken, maar er onmiddellijk op uit als er 's nachts schoten vallen!

Het frappeerde den heer v. d. P. zeer, overal ongewapende atjehers te ontmoeten, alzoo overal het verbod om wapenen te dragen geëerbiedigd te zien."

Dat het nog niet àl pais en vree en botertje tot den boôm was, blijkt uit het slot van 's landvoogds brief:

„Omtrent panglima Polim schrijft Van Vliet mij het volgende:

Hij bevindt zich op het oogenblik in Gléiëng.

Aan T. Tjoet Empy Ara en T. Radja Lam Ilir, die met toestemming van het bestuur eenige dagen geleden bij hem zijn geweest, verklaarde Polim, niet te gelooven, dat de Compénie zich te Gléiëng en te Selimoen zou vestigen.

Toen hem de verzekering werd gegeven, dat dit ongetwijfeld zal geschieden en hij gewezen werd op de moeilijkheden waarin hij dan zou komen, en gezinspeeld werd op het lot van T. Baid en T. Tjoet Lamtengah, zou Polim geantwoord hebben, dat hij over de zaak zou nadenken als 't zoo ver was.

Ook van andere zijden zijn er aanwijzingen, dat Polim wel in onderwerping wil komen, maar het schijnt, dat hij, om geen slecht figuur te maken, er strijdende toe gedwongen wil worden.'

Indien het verwoed gevecht van gisteren — een duur gekocht succes voor ons — een begin van zijn strijd is, dan pakt

hij de zaak goed aan en zal een eventueele onderwerping ons nog menig offer kosten, tot schrik van de politici in Nederland."

Het door den landvoogd bedoelde „verwoede gevecht" is de verovering van Pòlém's stelling op den Glé Jeuëng — het „Gléiëng" van Van Vliet — op 16 Mei 1897.

Glé Jeuëng was een van de residenties van het sagihoofd en lag in de route Indrapoeri—Seulimeum. Tusschen die plaatsen werd een weg aangelegd: 17 KM. lang en 5 M. breed, en naarmate men met dat van Indrapoeri uit begonnen werk Glé Jeuëng naderde, kreeg de troep, die de wegwerkers had te beveiligen, méér aanraking met den vijand, die op den Glé Jeuëng een sterke stelling had bezet. De vermeerstering op 16 Mei kostte veel te veel dooden en gewonden.

Bij de wet van 26 Mei 1897 werden dus gelden toegestaan voor tram-aanleg (p. 157). Het stuk Koetaradja—Lambaroe van de oude ceintuurbaan werd doorgetrokken en vorderde in October reeds tot Indrapoeri; een jaar later was de lijn tot Seulimeum gereed.

Troepen, die tot zoolang transporten hadden moeten dekken, kwamen beschikbaar voor meer direct optreden tegen den vijand: de toestand beterde.

Ruimer in zijn personeele middelen kwam men ook door het opbreken van de geconcentreerde linie, die nu wel voor een ieder duidelijk overbodig en van geen nut meer was. In September '97 werd de post Lam Peureuneu' opgeheven; volgden Lam Reuëng, Siròn, Boekét Kareuëng, Peukan Kroeëng Tjoet, Blang, en in Maart '98 Lam Tih.

Echter werden Kroeëng Raja, Leupoeëng, Glé Jeuëng, Seulimeum en ten leste Reuëngreuëng bezet; en daarmee was bereikt de volledige beheersching van Groot-Atjèh, dat, ontwapend en geregistreerd, dank zij betrachte waakzaamheid en gezonden patrouilles, voor vijanden niet meer rustig bewoonbaar en steeds moeilijker toegankelijk werd. Pòlém en andere nog in hun verzet volhardende hoofden waagden zich niet meer aan de atjèhsche zijde van de waterscheiding.

Veel werk was er verzet, maar men voelde zich sterk voor meer. Hoe groot de taak was die nog restte?

Naast Snouck Hurgronje zal wel niemand eenigszins gefundeerde voorstellingen daaromtrent hebben gehad, en Snouck zal 't maar

beter hebben gevonden, zijn visie de wereld niet al te zeer op te dringen. Zwijgzaamheid van den dokter tegenover den patiënt en diens familie is vaak raadzaam om den moed erin te houden. Men was op den goeden weg, dat was hoofdzak! Dat die weg niet vlak en niet recht zou gaan en het eind nog verre was, — waarom zou Snouck zich inspannen om die meening ook bij anderen ingang te doen vinden?

In 1893 had hij 't de Regeering verteld in zijn bespreking van Van Heutsz' brochure: krachtig actief optreden tegen de teungkoe's en hun benden was het sine qua non der pacificatie; daarnaast kon als tweede hulpmiddel Van Heutsz' scheepvaartregeling, mits met véél beleid toegepast, uitnemende diensten bewijzen.

En in 1896 had hij 't Toekoe Mansoer laten zeggen:

„Wat ook vroeger mogelijk en raadzaam geweest moge zijn, zooals de geschiedenis nu eenmaal is geloopt, staat het vast, dat wij in Atjèh geenerlei wezenlijken en duurzamen invloed kunnen verkrijgen dan door de teugels van het gezag in handen te nemen en te houden. En dat gezag verkrijgen wij in Atjèh slechts waar onze overmacht moet worden erkend. Het afdwingen dier erkenning alleen kan den grondslag van ons bestaan in Atjèh vormen; eerst later kunnen gewoonte en berusting daarvoor gedeeltelijk in de plaats treden. Zoo is dan de concrete vorm, dien het door ons na te streven doel heeft aangenomen: de feitelijke vestiging van ons gezag in Atjèh en Onderhoorigheden..... Laten onze middelen niet toe, al dadelijk ook in de Onderhoorigheden met dezelfde kracht op te treden, de scheepvaartregeling..... is voldoende om..... voorloopig een dragelijken toestand te scheppen.”

M.a.w.: te gelegener tijd zou er ook in die Onderhoorigheden met kracht moeten worden opgetreden, als nu al dadelijk op Atjèh. Ook waarschuwde Toekoe Mansoer niet te schrikken

„wanneer de atjèhsche vijand nog menige, ook door ons niet berekende, gelegenheid zal gebruiken om ons afbreuk te doen. Een nieuw geslacht moet onder het nieuwe regime zijn opgegroeid, voordat de toestand de gewenschte soliditeit zal hebben verkregen.”

Van Heutsz schreef op 14 Juni '96:

„Wij kunnen wat wij willen en durven, en als dan op het tegenwoordige slagen uitdeelen dadelijk een krachtig, actief

en bekwaam bestuur volgt, dan zal Atjèh spoediger het hoofd buigen dan velen thans denken."

Hoe gauw wel, meende Van Heutsz? Dat vernemen we via Snouck Hurgronje in de *Nieuwe Courant* van 16 Juni 1908:

"In een feestdronk, dien hij (Van Heutsz) nog gedurende het bewind van zijn voorganger uitbracht, sprak hij van de algeheele onderwerping des lands in één jaar; maar ook later, toen hij zelf met de verantwoordelijkheid belast was, liet hij zich dikwijls in dergelijken zin uit en stelde twee jaren als termijn voor het pacificatiewerk."

Gouverneur-generaal van der Wijck werd van Nederland uit eens gevraagd, hoelang de oorlog nog zou duren. Hij raadpleegde Snouck Hurgronje en Van Heutsz, die schattingen gaven van onderscheidenlijk 25 en 1 jaren. De landvoogd cijferde toen: $25 + 1 = 26 : 2 = 13$; wat gepolijst wordt dat 12; en zoo seinde Z.E. naar Den Haag, dat men aan Atjèh naar zijn berekening nog twaalf jaren werk zou hebben.

"In 1896 bepaalde men zich alleen tot het overwegen onzer gedragslijn op Groot-Atjèh"

zegt Colijn in zijn nota „Politiek Beleid enz." op p. 124.

't Is te gelooven, dat de horizon der regeerders beperkter was dan die van het génie Snouck Hurgronje.

Uit de mededeeling van de reis-impressies van John van de Putte door Van Vliet aan Van der Wijck en door dezen aan Snouck Hurgronje, krijgt men ook wel den indruk, dat gouverneur en landvoogd geen eigen bezonken voorstellingen hadden, wat ons in de Onderhoorigheden nog te wachten stond. Gelukkig maar! Had de landvoogd op 14 September 1896 wijder perspectieven geopend, — allicht ware de Regeering in Nederland de schrik om het harte geslagen, en had zij zich niet-bij-machte verklaard, het voorgestelde programma af te werken.

Toen op Atjèh het eerste grove werk van de herovering en zuivering was afgelopen, brak de tijd aan om Pidië een beurt te geven.

Pidië grensde aan Atjèh, en wij hadden op Atjèh aan Pidië nooit een goeden buur gehad. Zoo wij niet zorgden baas te worden in zijn huis en op zijn erf, zouden wij wel vast extra veel last met dien buurman gaan krijgen!

De strijd tegen ons op Atjèh, in onze passieve dagen, was van Pidië uit steeds met animo gesteund, moreel, personeel en materieel, — zoo niet geleid.

Nu dat de Compagnie wakker was geworden en gehoorzaamheid eischte en de wandaad bestrafte, verleende Pidië asyl aan wandaders en ongehoorzamen, die bestraffing zochten te ontloopen. De soeltan Toeankoe Moehamat Dawot zetelde te Keumala, andere leden van de soeltansfamilie hadden zich weer elders in Pidië gevestigd; zoo te Batèë de zeerooverhoofdman Toeankoe Moehamat. Het hoofd der sagi XXII Moekim, Panglima Pòlém, was de waterscheiding overgetrokken naar het pidiësche gedeelte van zijn terrioor: naar de rijke Moekim VII, waar hij te Padang Tidji gemakkelijk contact kon houden met den soeltan en andere Compagniesvijanden, zoo uit Pidië als van Atjèh. Met Pòlém waren vele mindere hoofden uit XXII Moekim naar Pidië uitgeweken. Ook voor de rust van het door hen verlaten atjèhsche gebied en om de onevenredig groote militaire middelen daar te kunnen minderen, was het noodig, dat zij werden achtervolgd, tot aan hun onderwerping. De schriftgeleerden, die den heiligen strijd in hoogste instantie dirigeerden: de Tirò-oelama's, zij waren Pidireezen en woonden in Pidië; de godsdienstscholen waren er kweekplaatsen van predikers en regelaars van den oorlog.

Alle aanstokers van het verzet — meest lieden van den godsdienst, soms wereldlijke hoofden — moesten in Pidië als op Atjèh worden geslagen, tot zij zouden zijn vernietigd, zoo zij niet wenschten te buigen. 't Was harde noodzaak, waaraan niet viel te ontkomen. Men had op Atjèh het vuur gebluscht; om daar brandvrij te kunnen blijven, moesten uit Pidië de vuuraanmakers worden opgeruimd. Op Atjèh kon daarna met kleiner brandweer worden volstaan.

Welhaast niemand echter die zoo ver zag. Men voelde, men moest naar Pidië toe. Maar wat men er zou vinden te doen? De omstreken van Sigli zuiveren en Pòlém en den soeltan achterna zitten! die twee punten wist men te noemen.

Een gemakkelijke gelegenheid tot beoefening van het heiligeoorlogsspel, vlak naast de deur, bood Compagnie's bestuursvestiging te Sigli. Daaraan grensden binnen het gebied van oelèëbalang Teukoe Béntara Pineung: de vrijheerlijke gebieden Peukan baroe en Peukan sòt, waar een Habib Oesén de leiding had. Hij had er tal van versterkingen doen verrijzen, en veel hemelloon verdienden er de schutters, die van „Klapa tiga” uit, schoten in de richting van Compagnie's bèntèng en bestuursvestiging te Sigli. (Klapa tiga, „de drie klappers”, — zoo noemden wij dat punt, waar nog drie klapperboomen overeind stonden in de niet steeds kogel-vrije lucht.

Nadat er later nog twee waren gesneuveld, spraken onze militairen van „Klapa satoe“.)

Over 1896 lezen wij in Koloniaal Verslag 1897 (Hoofdstuk C § 3 p. 11):

Wat de Onderhoorigheden betreft had in de omstreken van Segli de inheemsche bevolking niet minder dan onze vestiging aldaar, overlast van de in de moekim Peka baroe-Pekan sòt huizende kwaadwilligen, tengevolge waarvan bloedige botsingen niet uitbleven.

Herhaaldelijk deden zich ook zeer stoutmoedig uitgevoerde gevallen van zeeroof nabij Segli voor, waarvoor de moekim Peka baroe-Pekan sòt af en toe met granaatvuur ook van de marine werd getuchtigd.

Om te trachten aan de zeerooverijen een einde te maken, werd een der oorlogsschepen speciaal belast met de bewaking van het kustgedeelte tusschen genoemde moekim en Segli.

In de knoeiperiode-Deijkerhoff was er onderhandeld met naburige hoofden, dat zij Habib Oesén zouden aantasten en verdrijven; en ook dacht men er toen wel over, Habib Oesén's vriendschap te koopen, — althans daden van vijandschap af te koopen.

Thans kende men rechter wegen en mannelijker methoden om aan zulken misstand een eind te maken.

Op 27 October 1896 schreef Van Heutsz:

„In November..... Daarna moeten wij naar Pedir, want niet alleen dient eindelijk met kracht een einde te worden gemaakt aan de ons vernederende Peka baroe-Pekan sòt-Gigiëng-kwestie met de dagelijksche beschietingen van onzen post Segli, maar ook moeten de verblijfplaatsen van den jeugdigen Mohamed Daoed en den jeugdigen Polim in Padang Tidjie (Moekim VII) worden aangetast. Thans achten zij zich daar nog veilig; zij moeten ondervinden, dat zij nergens veilig zijn.“

Nog vertelt Van Heutsz in dien brief, dat Stemfoort hem gaarne naar Sigli had willen zenden, om de expeditie daarheen voor te bereiden en gegevens te verzamelen, maar dat moeilijk had gevonden tegenover zijn chef van den staf Beeger. Nu was de kapitein van Daalen gezonden.

Van den buitenzorgschen brief aan Snouck Hurgronje van 17 Mei 1897 volgen hier nog het begin en nog wat:

„Zeer geachte Heer. In overeenstemming met den inhoud van Uw advies van 21 November 1896 is met betrekking tot Pakan baroe en Pakan sot aan den gouverneur van Atjeh de opdracht gedaan om door den waarnemend assistent-resident van Rijn van Alkemade een onderzoek te doen instellen. De resultaten daarvan en het daarover uitgebracht advies van den gouverneur van Atjeh ben ik zoo vrij U thans te doen toekomen, met verzoek Uwe zienswijze omtrent eene oplossing van de kwestie te willen medeelen en mij de vrijheid te laten om Uwe nota desverkiezend ter kennis van den Raad van Nederlandsch-Indië te brengen.”

„De legercommandant ontraadt om van de betaalde diensten van Habib Hoesin gebruik te maken en zoolang nog geen middel is aan te bevelen tot het verkrijgen van eene duurzame verbetering, zal zijns inziens van een tocht naar Pakan baroe en Pakan sot moeten worden afgezien.”

„Geloof mij, geachte Heer, met bijzondere gevoelens van hoogachting

Uw dienstwillige Van der Wijck.”

De kwestie kreeg haar oplossing en duurzame verbetering in begin Augustus 1897: toen vond plaats de Sigli-expeditie.

De komende gebeurtenissen wierpen haar schaduwen in de pers wetmatig vooruit. De Locomotief van 15 Juli citeert uit een atjehschen brief aan de Java-bode:

„Nu ik toch over Pedir bezig ben, kan ik u mededeelen, hoe het vast staat, dat de expeditie in de eerste dagen van Augustus betoel-betoel zal plaats hebben. Wie algemeen bevelhebber zal zijn?..... de overste van Heutsz is niet van Indrapoeri weg te nemen; rest dus de overste Krul.....

Segli, of eigenlijk Pedir, blijft hier natuurlijk het onderwerp van den dag. Jan weet te vertellen, dat er veel tegenstand zal zijn, want de kerels, zoo zegt hij, blijven evenals in Edi in de loopgraven standhouden, zoodat deze met de bajonet genomen zullen moeten worden.

Piet (meent, dat), als wij maar in de rug van de stelling kunnen komen, wij er ‚zijn’ ook!

Klaas vindt de excursie, op de kleine schaal waarop zij thans geregeld is, gewoonweg onnoodig; want blijven kunnen wij

er toch niet, en als wij weg zijn, dan worden de versterkingen weer opgebouwd en zijn wij even ver als nu.

Hendrik, wien wij den bijnaam van den Slimme en den Stoutmoedige zouden willen geven, is van meening, dat, nu Segli toch aangepakt wordt, men het beste doet, om maar in eens met een groote macht de vlakte van Pedir binnen te rukken.

Enfin, wij staan voor het feit, dat de vijand in den omtrek van Segli wat meer landwaarts in teruggedreven moet worden; er moet om Segli heen 'schoon schip' gemaakt worden."

Op 30 Juli weer een stukje uit de *J a v a - b o d e* :

„Op den 3en of 4en Augustus a.s. zal de reeds door ons in bijzonderheden vermelde troepenmacht tegen de om Segli opgeworpen versterkingen beginnen te ageeren. Het is zelfs op dit oogenblik hier nog niet bekend wie de expeditie zal aanvoeren; te Kotaradja acht men algemeen den overste van Heutsz den aangewezen gevechtsleider, maar evenmin zou men dien gaarne missen op het vooruitgeschoven Gliëng, waar men ieder oogenblik voor een verrassing kan staan. Er zijn die beweren, dat men van zekere zijde met ongeduld het oogenblik zit af te wachten, dat Van Heutsz toch eindelijk eens een misgreep zal doen, om hem onmogelijk te maken bij de Regeering, die zijn diensten tenrechte hoog waardeert, en dat men dan van die bewuste zijde bijzonder gaarne uit het oog zal verliezen, dat Van Heutsz sedert 1896 onafgebroken voor de moeilijkste opdrachten heeft gestaan, die steeds boven wenschen en bidden zijn uitgevoerd en dat nog geen hoofd-officier het zóólang onder zulke omstandigheden heeft uitgehouden."

Op 30 Juli en 1-2-4 Augustus werden uit Atjeh overgevoerd: 2 bataljons infanterie, 12 brigades maréchaussée en detachementen van andere wapens. Zij zouden Sigli's onmiddellijke omgeving: moekim Peukan baroe-Peukan sòt krijgen te zuiveren. Overste van Heutsz moest de operatie leiden, gouverneur van Vliet keek daarbij toe.

Den avond van 5 op 6 Augustus was men erg gul met oorlammen! en een sergeant-majoor werd zoo vroolijk, dat hij in plaats van het glas aan den mond, voor de afwisseling een revolver voor zijn hoofd zette — en aftrok. Toen was het met zijn jolijt gedaan; maar het feest ging door, — een geslaagde partij!

Van Vliet wou, dat Van Heutsz zou spreken voor de soldaten. Van Heutsz had op dat oogenblik niets op zijn hart, maar — dienst is dienst! en toen zei hij:

„Jongens, het is de wensch van den Kolonel, dat ik je een woordje zal zeggen. Welnu, dan moeten jelui eens luisteren. Daarginds liggen een heeleboel bentengs, en die bentengs zitten vol Atjehers. Die Atjehers moeten eruit, en jelui moeten erin! En binnen die bentengs staan tafels, waarop de Willemsorden klaar liggen voor wie ze willen gaan halen. Nu weten jelui wat er voor morgen besteld is, en wat er voor wie willen valt te verdienen. Driemaal hoera dan voor de Koningin! hiep-hiep-hiep..... enz.”

(Het verhaal van den vroolijken sergeant-majoor, die zich in Schiedamsche verrukking voor het hoofd blies, stamt via Snouck Hurgronje — ik denk — van Van Heutsz. Nu bevat de *Locomotief* van 21 September 1897 een bericht nopens de viering van den 31sten Augustus '97 te Sigli dat eindigt: „Na afloop van het avond-appél had een droevig ongeval plaats. Een sergeant van het 14de bataljon maakte met een geweerschot een einde aan zijn leven.” Zouden beide verhalen niet eenzelfde geval betreffen en zou de dateering 31 Augustus dan niet de juiste zijn? dacht ik eerst. Maar toen las ik van sergeant J. G. Wanroy een stuk, uit de *Christen-Geheelonthouder* overgedrukt in de *Locomotief* van 18 Januari 1898: „Uit het soldatenleven te Atjeh”, en na die lectuur acht ik die twee zelfmoorden naast elkaar niet meer bevreemdend. Wanroy noemt tal van schieterijen door aangeschoten schutters met meer of minder désastreuze gevolgen, alle behorende tot tien dagen Sigli-expeditie! Men was toen — ik geloof voor het laatst — nog ouderwetsch gul met de jandoedel, en de beginnende cholera meende men te kunnen stuiten door een nóg ruimere toediening van het gif.)

Terwijl men zoo feestvierde, sneuvelde men niet enkel door overmaat van vreugd en daaruit voortvloeiende revolverongelukken: er was ook cholera uitgebroken die slachtoffers maakte, zoodat Van Vliet hard op ging overwegen, of het maar niet beter zou zijn, de actie uit te stellen.

„Waarom” zei toen Van Heutsz „zouden wij hier blijven afwachten, wie cholera zullen krijgen en wie niet? Wie 't moeten krijgen, kunnen nu nog even meehelpen, die bentengs te nemen, en hoe langer wij wachten, hoe meer het er zullen krijgen!”

Van Heutsz' logica won 't van Van Vliet's prudentia: de actie ging door. En toen er den 6den Augustus geageerd werd, stond Van Vliet

Deze foto's danken wij hun maker: den oud-resident Ch. Palmer van den Broek, destijds controleur te Sigli, schepper ook van de schetskaarten, waarop in 1897-98 in Pidië geëgeerd werd. Zijn toelichting op de foto's luidt:

Op den 2den dag na de verdrijving van de djahats uit Penkan Baroe-Peukan Sôt marcheerden het 2e bataljon en de marechaussée langs Koeta Soekoën over de drooge sawahs in zuidelijke richting op. Tusschen twee gamponggranden werd eenigen tijd halt gehouden; daarna werd teruggekeerd. Meteen werd er toen uit een gamponggrand hevig gevuld op den troep, die onmiddellijk rechtsomkeerd maakte en aanviel. Op de foto ziet men Van Heutsz, die op een munitiekist staande, de actie gadeslaat.

Van Heutz, zijn adjudant en nog een officier bij den vlonder, die, achter de meest westelijke versterking van de reeks Peukan Baroe-Peukan Sôt, over den kreek leidt, welke Koeala Beurabah en Koeala Sigli verbindt. De bezetting is zoojuist over dien vlonder bij de nadering onzer troepen ontkomen.

op een uitkijktoren te Sigli te spieden, hoe Van Heutsz het er ginds af zou brengen.

Nu — Van Heutsz deed 't goed! Na beschieting door de oorlogsschepen eerst, dan door de artillerie uit Sigli, werden de bentengs bestormd en genomen, allemaall De Atjèhers gingen eruit en de soldaten gingen erin, juist zooals Van Heutsz dat den vorigen avond gedicteerd had, en de oelama's ruimden het veld, met achterlating van véél gesneuvelden en geweren en blanke wapens.

De bentengs werden geslecht, het terrein opengekapt, en bij tochten in den omtrek kreeg men een paar maal aanraking met den vijand, zeer tot diens nadeel, waarna hij het veld voor de Compagnie ruimde.

Toen keerde op 15 Augustus de expeditie naar Koetaradja terug.

Wat men er op Java van vond? Hooren wij de Locomotief op 14 Augustus:

Overste van Heutsz heeft..... getoond, dat hij de ware manier om den Atjèher te lijf te gaan nog niet vergeten is. Sedert de expeditie naar Edi in 1890 (die feitelijk door den toenmaligen kapitein van den generalen staf van Heutsz werd aangevoerd) hebben wij nog geen zoo groot succes op den vijand met zulke geringe verliezen bevochten.

Practisch ware geweest — en zoo had Van Heutsz het verkozen — om de expeditie te Sigli te laten blijven en haar te laten uitgroeien tot een Pidië-expeditie, want dat die komen moest stond vast. Men deed dat echter niet, om redenen van orde en theorie.

In September '96 was stafkapitein van Daalen reeds te Sigli geweest, om de Pidië-schoonmaak voor te bereiden. Maar later was er getheoretiseerd, dat het zoo mooi zou zijn om van twee kanten tegen de Moekim VII op te rukken: uit Sigli en uit Seulimeum, dus van de Pidië- en Atjèhzijden tegelijk; wat eerst zou kunnen, wanneer Seulimeum (boven Indrapoeri in de XXII Moekim) vast zou zijn bezet, en daar was men nog niet aan toel. Dus verdeelde men het werk, dat in zicht was, over twee jaren: in 1897 zouden de ommelanden van Sigli: Peukan baroe—Peukan sòt worden gezuiverd... in 1898, nadat Seulimeum bezet zou zijn, wilde men de Moekim VII-Pidië binnenrukken, waar men het sagihoofd der XXII Moekim te Padang tidji hoopte te treffen.

Het eerste stuk van dat tweejaren-plan was thans afgewerkt; restte de portie-1898. Dat die méér zou omvatten dan de wandeling

naar Padang tidji, werd nog niet algemeen bevroed. Maar, wat men ook voor de boeg mocht hebben, — Van Heutsz was de goede loodsl meenden de Atjèh-correspondenten in de bladen op Java. Snouck Hurgronje was niet meer de eenige die vertrouwen stelde in Van Heutsz en wat hij voor Atjèh zou vermogen. Zoo schreef de *Locomotief* van 14 Augustus, nog naar aanleiding van de Sigli-affaire:

Het is te hopen, dat door dit éclatante feit de reeds zoo lang verdiende bevordering bij keuze tot kolonel van den overste van Heutsz niet lang meer op zich zal laten wachten, en dat deze kranige hoofdofficier dan nog jaren als gouverneur van Atjèh de schrik van alle kwaadwilligen en moslimin mag wezen.

Nadat op 3 September het legercommando van generaal Vetter op generaal Swart is overgegaan, vat den dag daarop een Atjèh-correspondent van het *Bataviaasch Nieuwsblad* moed, om, Van Heutsz lovend en Vetter lakend, te schrijven:

Laten wij beginnen met te vertellen, dat op Atjèh de overste van Heutsz de man is. Bij elke koempoelan van officieren minus gouverneur en chef van den staf is het Van Heutsz voor en Van Heutsz na. Niet steeds vallen die gesprekken uit in het voordeel van de hoogste militaire autoriteit, hetgeen wel te betreuren is. Zien wij den toestand niet al te pessimistisch in, dan is ter Noordkust van Sumatra thans het oogenblik niet ver meer af, dat beslissend wordt. Ja, wellicht staan wij aan den vooravond van een catastrophe, indien niet met beleid en kracht het geduchte Pedir ten onder wordt gebracht. Van den afgetreden legercommandant is het daarom te bejammern geweest, dat hij in zake de pacificatie van Atjèh niet een bewijs heeft willen geven van een meer helder doorzicht in de militaire en politieke aangelegenheden, dat gewest betreffend, temeer nu het bekend is geworden, dat de tegenwoordige gouverneur die betrekking niet ambieerde. Waarom niet alle rancune opzijgezet bij zijn aan de Regeering gegeven advies bij de laatste benoeming van den gouverneur van Atjèh? Naar al hetgeen men te Atjèh hoort en ziet, laat de verhouding tusschen enkele hoofdofficiëren wel iets te wenschen. Menig luitenant-kolonel gevoelde zich gepasseerd, toen overste van Heutsz uit zijn moeilijken werkkring in de XXII Moekims werd weggehaald om de expeditie naar Sigli aan te

voeren. Waarom, zoo werd gezegd, in casu den chef van den staf niet genomen tot aanvoerder voor dien zeer tijdelijken tocht? Doch hoe men ook moge denken over kundigheden, zonder twijfel is overste van Heutsz en op het oogenblik niemand anders dan hij de geschikte man om aan het hoofd te staan in Atjèh.

Zoo werd er gestemd door wijzen en onwijzen, eerlijke patriotten en kwispelstaartende likkebroers: Van Heutsz was aller candidaat!

Snouck Hurgronje's voorspraak, onderlijnd door Van Heutsz' verrichtingen, had Van der Wijck's bezwaren reeds aanmerkelijk doen slinken; maar op 25 September hooren wij nog éénmaal het oude geluid in een brief aan Snouck Hurgronje:

„Ik zou U kunnen aantonen, dat kolonel van Vliet den overste van Heutsz in zijn volle waarde erkent, maar de persoonlijkheid van den laatstgenoemde levert een beletsel op om met hem op vertrouwelijken voet te staan. In Juli jl. schreef Van Vliet mij o.a. het volgende:

„In alle zaken der streken der XXII Moekima pleeg ik „overleg met overste van Heutsz, omdat ik te goed weet, „dat hij, die de plannen moet uitvoeren, daarin in de „eerste plaats een stem moet hebben en ik aan Van Heutsz' „oordeel inderdaad veel waarde hecht. Bij de uitvoering „laat ik dan ook steeds aan hem zoo veel vrijheid van „handelen als met mijne verantwoordelijkheid is overeen „te brengen.”

Ik verzeker U, dat, indien overste van Heutsz niet met zulke eerlijke mannen te doen had gehad als kolonel van Vliet en generaal Vetter zijne carrière reeds gesloten ware geworden, want aan hen beiden heeft hij het te danken, dat zijne groote karaktergebreken niet in tel kwamen bij zijne goede eigenschappen als troepen aanvoerder.

Ik hoop, dat generaal Swart, bij nadere kennismaking met Van Heutsz, dezen gunstig zal beoordeelen, en dat hij te zijner tijd geschikt zal worden geacht voor gouverneur van Atjèh.”

Vijf dagen later, op 30 September 1897, kwam het besluit af van Van Heutsz' buitengewone bevordering tot kolonel en zijn benoeming tot chef van den staf van het indische leger. De motiveering luidde: „wegens uitstekende militaire daden, door hem bedreven,

tijdens hij te Atjeh van 5 Februari tot 26 Juli 1897 belast is geweest met het commando der troepen in de bovenstreken der XXII Moekims en in het bijzonder bij zijn optreden als aanvoerder in de gevechten van 6—10 Augustus 1897 in de moekims Pekan Baroe, Pekan Sot (Segli)".

Hoe de verhouding was tusschen Van Vliet en Van Heutsz?

De stemming van Van Vliet speurt men uit 's landvoogds brieven van 21 October 1896 en 25 September 1897. Van Vliet apprecieerde Van Heutsz, zoo hij zei, maar vond hem niet iemand, waarmee men op vertrouwelijken voet kon staan.

Dat laatste zal over en weer geweest zijn, want Van Heutsz meende, dat Van Vliet hem liet bespionneeren.

Hoe Van Heutsz verder de verhouding waardeerde? — Waar hij van zijn hart geen moordkuil maakte en zijn mededeelzaamheid aanstekelijk werkte en de gastvrijheid der kranten in Indië „oostersch" en zonder grenzen was, kunnen wij getuigenissen en aanwijzingen naslaan in de Pers.

„Er zijn die beweren, dat men van zekere zijde met ongeduld het oogenblik zit af te wachten, dat Van Heutsz toch eindelijk eens een misgreep zal doen, om hem onmogelijk te maken bij de Regeering"

schreef de Java-bode in Juli '97, en Van Heutsz zelf beweerde niet anders.

In een Sumatrapost-artikel: „Herbert Cremer en Van Heutsz", dat ik niet weet te dateeren, schildert „Omega" de terugkomst van Van Heutsz te Sigli, na zijn succes op 6 Augustus '97:

„De zegevierende troep keerde terug en op den uitkijktoren zag men, hoe de overste, vroolijk zwaaiend met zijn hoofddekseel, kwam aangereden, terwijl hij overal werd toegejuicht. Hij naderde om zijn rapport uit te brengen. Als men nu mocht denken, dat de hooge heeren op den toren hem tegemoet gingen om hem hartelijk geluk te wenschen met het succes, dan heeft men het glad mis. Juist op dat oogenblik hadden zij het zeer druk om hun kijkers te richten naar den anderen kant, daar waar niets te zien of te doen was. En op eenigen afstand moest de overwinnaar, de man aan wien de uitslag was te danken, blijven wachten, voor zij wel zoo goed waren om stroef en formeel, zooals het heet, zijn rapport aan te hooren!"

Een correspondent van het Bataviaasch Nieuwsblad schreef 4 September '97 uit Koetaradja:

„Bij elke koempoelan van officieren, minus gouverneur en chef van den staf, is het Van Heutsz voor en Van Heutsz na. Niet steeds vallen die gesprekken uit in het voordeel van de hoogste militaire autoriteit, hetgeen wel te betreuren is.”

En particulier schrijft men op 24 September aan hetzelfde blad:

„Ik geloof niet, dat in de hoogere kringen hier” (te Koetaradja) „de goede verstandhouding ongerept is.”

De Locomotief van 4 November gewaagt van een gedrukte stemming onder de officieren op Atjèh, en wijt dááaraan,

„dat niemand er aan gedacht heeft, den kolonel van Heutsz voor zijn vertrek” (uit Koetaradja naar Batavia) „te logeeren te vragen, zoodat deze met zijn familie zijn intrek moest nemen in het hotel; ook dat op zijn afscheidsfeest van de hoogere autoriteiten niemand aanwezig waren dan de chef van den geneeskundigen dienst en de majoor Christan; en dat zoo weinigen slechts gelegenheid vonden om den door allen zoo hoog gewaardeerden wapenbroeder uitgeleide te doen; de Commandant der scheepsmacht alleen was zoo beleefd den kolonel van Koetaradja af te halen, om hem met zijn eigen sloep naar de boot der Pakketvaartmaatschappij te brengen.”

Omstreeks dien tijd wordt te Batavia uit een particulier schrijven uit Atjèh vernomen:

„dat de gouverneur van Atjèh zich bij het vertrek van kolonel J. B. van Heutsz moet hebben uitgelaten, dat hij waarschijnlijk over vier maanden door dezen zou worden opgevolgd.”

Of het een vriend van Van Vliet was, die dit bericht lanceerde, mag worden betwijfeld.

Nu de Locomotief van 19 October '97:

„Zaterdagochtend jl. (16/10) is de kolonel J. B. van Heutsz per ss. Both van Atjèh aangekomen..... Voornamelijk wilde men hem thans van Atjèh verwijderen, om zijn krachten wat te sparen, daar onder de omstandigheden waaronder de kolonel aldaar werkzaam was, ten laatste het krachtigste gestel gesloopt zou worden..... Vermoedelijk zal de kolonel, na op de gebruikelijke wijze in een bergklimaat op krachten te zijn gekomen, aan het werk gaan om de expeditie tegen de Pedir-

vallei voor te bereiden, die dan het volgend jaar onder zijn leiding zal plaats hebben, wanneer de Tweede Kamer zich ten minste daartegen niet verzet. Na afloop daarvan gaat mogelijk de kolonel van Vliet naar Nederland en zal men den kolonel van Heutsz wel gouverneur van Atjèh maken."

Van Heutsz leider der Pidië-expeditie? — Na afloop de kolonel van Vliet mogelijk naar Nederland?..... de kolonel van Vliet leerde heel wat uit de krant!

Ook dat kolonel van Heutsz een bezwaarschrift had ingediend over de wijze waarop hem het commando over de Sigli-expeditie was toevertrouwd. (De Locomotief 16 en 26 November en 4 en 10 December). Dat was erg plotseling en laat geschied. Hij had geenerlei deel gekregen in de voorbereiding en was buiten alle voorafgaande besprekingen gehouden.

"Het is nu goed, ja schitterend afgelopen, en nu heeft de overste er den kolonelsrang uit geklopt. Maar het had ook anders kunnen zijn geëindigd, en dan ware kolonel van Heutsz als zondebok gekozen. Bovendien, bekwaam aanvoerder als hij is, meent kolonel van Heutsz er ernstig tegen te moeten protesteeren, dat het leven van zoo vele aan zijn leiding toevertrouwde officieren en manschappen noodeloos in de waagschaal werd gesteld door het treffen van geen voldoende voorbereidende maatregelen, waaronder in de eerste plaats behoort, dat de leider de ziel der voorbereiding is. Wij kunnen niet aannemen, dat men de zaken opzettelijk zoo geregeld heeft om kolonel van Heutsz een hak te zetten, daarvoor achten wij den gouverneur van Atjèh een te nobel en recht-schappen officier"..... enz.

Het Bataviaasch Nieuwsblad weerspreekt het bericht: Een leugen, zóó geweldig is het van de zijde van den militair berichtgever van De Locomotief nog niet eer tegengekomen. Het riekt naar Karang Bidaral (een destijds blijkbaar kwalijk riekend gedeelte van Semaring) en man een paard worden genoemd om de onjuistheid van de informatie te bewijzen.

Ten slotte neemt De Locomotief haar bericht terug voor zoover betreft het bezwaarschrift: dat is gebleken door den kolonel van Heutsz niet te zijn ingediend; maar wel degelijk was hij te kort voor het vertrek der expeditie naar Koetaradja opgeroepen!

Enfin, Zaterdagochtend 16 October is de kolonel J. B. van Heutsz per ss. Both van Atjèh te Tandjong Priok aangekomen — er is nu

ook geografisch eenige afstand tusschen de beide kolonels, en beiden: Van Heutsz te Batavia en Van Vliet te Atjeh, werken aan de voorbereiding van de Pidië-expeditie, die op het programma staat voor 1898.

Gouverneur van Vliet moet het gevoeld hebben, als was hij minder vast komen te liggen, toen legercommandant Vetter was heengegaan, en de oogen van den opvolger, generaal Swart, anders bleken te zien en te waardeeren dan tot dusverre placht te geschieden.

Dat leek kwaad voor hem, kolonel van Vliet, en voor generaal Stemfoort en anderen; maar voor Van Heutsz was het een koersavans van belang!

Van Heutsz had méér fortuintjes: Nu hij te Batavia woonde, had hij de hulp van Snouck zóó bij de hand. Snouck was vól voorlichting en goeden raad. Zoo, toen Van Heutsz ten paleize toog om gouverneur-generaal van der Wijck te ontmoeten. „Nu niet loven en niet laken!” ried Snouck Hurgronje hem toen. „Plaats een wachter voor de lippen!”

Van Heutsz zei achteraf, dat hij zich keurig had gedragen; geen onvertogen woord had hij laten vallen. Alleen — Van der Wijck had gezegd hem te verdenken van een „reuze”-optimist te zijn, en daarop had hij geantwoord: „Ja Excellentie, als U pessimisten wenscht, moet U mij niet hebben; maar die zijn er genoeg te vinden!” en hij had eenige namen genoemd, en voor een overste Krull zelfs een rijmenden toenaam! zoodat er toch nog even een paar dingetjes waren gezegd.

H. T. DAMSTÉ.

(Wordt vervolgd).

MAN EN PAARD.

Verschenen is het boek getiteld: Herinneringen van Pangéran Aria Achmad Djajadiningrat.

Hierin wordt bij herhaling o.a. op bladzijden 262, 295, 319, 320, 321 en 322 melding gemaakt van een Resident van Bantam, die tijdens en vóór de overplaatsing naar Batavia van dien Regent, te Sérang het bestuur voerde. Wel wordt door den schrijver het „paard” genoemd, doch niet de „man”, in strijd met de bekende uitdrukking „man en paard noemen”.

Daarom meldt de „man”, die zooveel tegen den toenmaligen Regent misdreven zou hebben zich zelf maar. (Zie onderteekening).

Doel van dit artikel is geenszins om een critiek te schrijven op het hiervoren genoemde boek, evenmin om mijn beleid te verdedigen, dat ik in Bantam gevoerd heb en dat door de toenmalige Indische Regeering is goedgekeurd, doch alleen om eenige, euphemistisch uitgedrukt, „onjuistheden” te weerleggen.

Ter zake dan:

Het vermelde op bladzijde 262 (Feesten te Sérang) 320 en 321 (Het 25-jarig Regeeringsjubileum van H.M. de Koningin) behandel ik in eens omdat het over dezelfde kwestie handelt. Ik citeer kortheidshalve de volgende passages:

„Bij de viering van het tweede feest (Regeeringsjubileum) echter stond de Resident zoo wantrouwend tegenover mij, dat ik van het betrekkelijk comité, waarvan de vrouw van den Resident voorzitter was, werd uitgesloten, zoodat ik mij verplicht gevoelde mij daarover bij de Regeering te beklagen” (bladzijde 262) en

„Zooals te doen gebruikelijk is, stelde de Resident een comité in ter organisatie van die feesten, ditmaal onder voorzitterschap van zijn echtgenoot. Ik bevond mij toen te Batavia ter bijwoning van een Volksraadszitting; misschien om die reden werd ik niet in dat comité opgenomen, doch wel de Patih met zijn echtgenoot. Indien de Resident eenige rekening had willen houden met de ambtelijke verhoudingen en dat mocht men van den hoogsten gewestelijken bestuurder toch zonder twijfel verwachten, dan zou hij mij tot lid van dat comité hebben benoemd en den Patih tot plaatsvervangend lid. Ik kreeg dan ook den indruk, dat de Resident mij liever niet in dat comité wilde hebben”. (Blad zijde 320.)

„Zoo werd door het comité, natuurlijk op suggestie van den Resident, tot het centrum van de feestelijkheden gemaakt het Residentiehuis en het erf daarvan, waar de Inlander uiteraard nooit vrij

een rake schets van de conservatieve en liberale koloniale politiek der jaren 1854—1866. Bij een en ander komen op gelukkige wijze karakteristieke trekken van de militante en dus aantrekkelijke figuur van Keuchenius tot hun recht. Verschillende nieuwe gegevens zijn door des schrijvers archiefstudie aan het licht gebracht. De mededeelingen (blz. 166 e.v.; blz. 250 e.v.) omtrent de befaamde koninklijke proclamaties die in oranje-blanje-bleu omlijsting den kiezers tegelijk met het stembiljet werden toegezonden, stelt de daad van den persoon des konings — terecht — in gunstiger licht dan tot dusver in de literatuur gebruikelijk was.

De kennis van de staatkundige geschiedenis betreffende Nederlandsch-Indië en dus van (de historie van) het Indisch staatsrecht is met publicaties gelijk Van der Wal's dissertatie ten zeerste gebaat. En dat te meer, nu verscheidene van de door den schrijver geraadpleegde archiefstukken als bijlagen in het boek zijn opgenomen.

HET CONFLICT VAN HEUTSZ—VAN DAALEN.

Toelichtende bescheiden uit de nalatenschap van generaal van Daalen, uitgegeven in opdracht van zijn kinderen. Verkrijgbaar in den boekhandel à 60 cent of door storten van 70 cent op girorekening No. 299547 van Mevrouw C. E. van Daalen, Ieplaan 86, 's-Gravenhage.

Dit 65 bladzijden tellend geschrift geeft als toelichtende bescheiden nopens het conflict Van Heutsz—Van Daalen van 1907: 4 brieven van gouverneur-generaal van Heutsz, 4 van generaal van Daalen, 4 van kolonel van der Maaten, 5 van prof. Snouck Hurgronje, 1 van den officier van gezondheid H. M. Neeb, en 1 van den assistent-resident Kamerling; voorts een aanhaling uit Joh. Langhout's „Vijftig jaren Economische Staatskunde in Atjeh", een herinneringswoord uit de Nieuwe Rotterdamsche Courant (van 25 Februari 1930), en een citaat uit een artikel van Van Heekeren in De Indische Gids van 1914.

Waren die bescheiden ongesaust voorgediend, zonder inleiding, toelichting en naschrift, — eenige misstellingen, misspellingen, misvattingen zouden ongedrukt zijn gebleven.

Het doel dat bij de publicatie voorzat — lezen we in de inleiding op p. 10 — was tweeledig: 1. geschiedschrijvers bij te lichten; 2. wijlen Van Daalen recht te doen wedervaren. Het naschrift doet nog andere bedoeling vermoeden.

Dat de correspondenties van Van Heutsz en Snouck Hurgronje met Van Daalen gemeen goed zijn gemaakt, kan slechts worden

geloofd; niet, dat er brieven van Van der Maaten, die nog leeft, met schandverhalen over een wapenbroeder, die ook nog ademt, buiten voorkennis van den schrijver werden afgedrukt.

In de brieven, die ons worden voorgelegd, is moois te vinden! Snouck Hurgronje, hoe sereen troont hij hoog boven de falende menschenwereld! Wat is hij groot en wijs en recht! En sterk is ook het woord van den door Van Heutsz geofferde, dat niet werd geschreven, het gezwegen woord van generaal van Daalen. Te Sigli in 1901, toen zijn ster nog rijzende was, vertrouwde hij 't mij toe, hoe „widrig" hem was zoo'n duel tusschen twee generaals ten aanschouwe van het publiek, als indertijd Van Swieten en Verspijck hadden geleverd. Op het in Juni 1908 verschenen Verslag nopens den toestand in het gewest Atjèh en Onderhoorigheden heeft Van Daalen weten te zwijgen.

Gebreken van het montuur waarin de bescheiden gevat zijn, veroorzaken op een paar plaatsen hinder.

Onschuldig is een beweren, dat het Atjèh-rapport van 1908 Van Daalen zou hebben genoopt ontheffing te vragen (p. 10). Reeds 28 December 1907 vroeg hij die ontheffing.

De slechte pers die Van Daalen had, vindt op p. 16 uit de pen van Van Heutsz haar juiste verklaring: Van Heutsz hield de oorlogscorrespondenten in de hand, — Van Daalen negeerde hen en toen sprongen ze uit de band. Speciale verontwaardiging, dat zij door Van Daalen niet zoo goed bediend werden als door Van Heutsz (p. 10 en 18), heeft het niet gedaan.

De goede intieme verstandhouding tusschen landvoogd en gouverneur van Daalen in de dagen van vóór het conflict (p. 17) bestond niet. Voor September 1907 heeft Van Heutsz nooit officieus aan Van Daalen geschreven, hoewel zulke correspondentie tusschen Buitenzorg en Koetaradja vroeger regel was. Van Heutsz' aantekeningen op Van Daalen's officieele brieven en rapporten 1905/6/7, zooals die ter algemeene secretarie in Buitenzorg te vinden zijn, klinken niets vriendschappelijk maar Van Daalen werden ze eerst vele jaren later, toen hij legercommandant was, bekend.

Op p. 28 moet het tweede „Celebes" gelezen worden „Atjèh".

Op p. 62 staan in verkeerde volgorde een herinneringswoord uit de N.R.Ct. (datum ontbreekt; is 25-2-'30) en een artikel van Van Heekeren in de Indische Gids van 1914, gewijd aan den „overleden militair" staat er! moet zijn: „afgetreden legercommandant".

Op p. 63 staan als woorden van Van Heekeren aangehaald: woorden die Van Heekeren citeerde uit een „Atjèh-beschouwing" van Damsté in de Locomotief van 17 December 1913; maar het

citaat is lang, loopt in de Indische Gids van p. 312 tot p. 317; wat verklaart de vergissing.

Bezien als geschiedbron, zou ik meenen: de brochure is winst, zij 't geen „zuivere” winst. Bezien als monument om Van Daalen te eeren, is mijn oordeel: de generaal heeft beter verdiend; maar het pogen was dan toch lofwaardig.

H. T. D.

DE ONTWIKKELING VAN HET POSTWEZEN IN NEDERL. OOST-INDIE, door J. H. Beer van Dingstee. Uitgave A. C. Nix en Co., Bandoeng, geb. f 3.75.

Wie van ons denkt er eigenlijk ooit over na — wanneer hij zijn brieven verzendt — welk een geweldige internationale organisatie er dag en nacht voor ons gereed staat om onze op schrift gebrachte gedachten en gevoelens kris en kras over de geheele wereld te vervoeren? „Veilig” — zoo veilig, dat we verbaasd staan en verontwaardigd zijn, als er eens een enkele van die millioenen poststukken verdwijnt — „vlug en goedkoop”.

We zijn dat alles als vanzelfsprekend gaan beschouwen en verwonderen er ons niet over. Zooals wij trouwens in dezen tijd verleerd hebben om ons nog over iets te verwonderen, wat met de techniek verband houdt.

Daarom is het goed eens te hooren verklaren, hoe het vroeger was en daarom ook is het goed, eens het boekje te lezen, waarvan de titel hierboven vermeld staat. Want dit verhaalt ons van het postwezen in oude tijden — toen de V.O.C. nog de scepter zwaaide in Indië, toen later Daendels de groote postweg deed aanleggen, toen weer later het Nederlandsche Gezag in de Oost was hersteld. Men zal zich dan allicht wél gaan verwonderen — zoowel over de primitieve inrichting van het postwezen in betrekkelijk nog niet zoo heel lang achter ons liggende tijden, als over de ontzaglijke vooruitgang, die de laatste decennia ook op dit gebied brachten. De Indische „Tante Pos” heeft nog al eens wat te verduren gehad van de spotlust en de ondankbaarheid van het publiek. Zoo er iets uit dit boekje blijkt is het wel, dat deze oude dame in den loop der jaren getoond heeft toch niet zoo sukkelig te zijn als wel gedacht werd.

Voor verzamelaars van postzegels en curiositeiten op postgebied heeft dit werkje eerst volle waarde, omdat het voor hen zeer vele merkwaardigheden en tal van goedgeslaagde afbeeldingen inhoudt. Maar ook al is hij geen verzamelaar, zoo zal degeen, die zich gaarne eens een avond verdiept in het verleden, het boekje met genoegen doorlezen.

Jammer is 't slechts, dat de stijl op meerdere plaatsen wat onzuiver

is. Jammer ook dat de auteur niet nog wat vollediger was door de ontwikkeling van het postwezen in deze eeuw te schetsen. Naast de ontwikkeling van zee mail en land mail had in een werkje van 1935 ook de lucht mail wel in het kort besproken mogen worden. En we hadden — al was het slechts om ons naar hartelust nog meer te kunnen verwonderen — ook gaarne wat vergelijkende cijfers gezien over den omvang van het postvervoer in vroegere en huidige tijden.

A.

INLANDSCHE GEMEENTE EN INDONESISCH DORP,

door Dr. W. P. VAN DAM, H. Vleuman en Zonen, Wageningen, ing. f 2.75.

Het proefschrift van Dr. van Dam mikt hoog. Het is ondanks alle onvolkomenheden belangrijk, omdat het over een belangrijke zaak goede en zelfs nieuwe goede dingen zegt. Bij de eerste lezing dringt zich dat goede niet direct op. Ondanks de uitstekende logische in-deeling is het boek moeilijk leesbaar. Het formuleert de afzonderlijke gedachten vaak goed maar het geheel niet altijd overzichtelijk. Het geeft wat veel persoonlijke meening over persoonlijke ervaring, dat is niet oninteressant maar in het betoog doen die uitspraken vaak aan als losse steenen in het fundament. Van Vollenhoven wordt nogal scherp becritiseerd; waar van Vollenhovens beschrijving van het Inlandsche dorpswezen nog altijd ver uitsteekt boven alles wat daarvoor of daarna verscheen wekt dat bij den lezer minder vertrouwen in den schrijver dan deze zelf er mee toont.

Bij behaalde lezing wordt de indruk zeer veel beter. Dan wordt duidelijk dat een ernstig man aan het woord is, die misschien iets te veel waarde hecht aan eigen waarneming, doch die scherp gezien en goed overdacht heeft. De critiek op Van Vollenhoven betreft tenslotte meer den uitbouw dan de hoofdzaken en is op die speciale punten niet ongefundeerd.

Het boek geeft na een korte formuleering van grondslagen tweeërlei beschrijving en voorstellen. De grondslagen zijn deugdelijk. Het „Woord Vooraf” citeert uit de Quadragesimo Anno o.a. „ledere sociale bemoeiing immers moet, krachtens haar natuur, hulp verleenen aan de leden van het sociale lichaam, maar ze nooit vernielen of opslorpen”. Achter in het boek wordt (blz. 104) nog met instemming een citaat gegeven uit Prof. J. H. Niekel „Rationeele maatschappij- en staatsleer”. „Men kan overtuigd voorstander der democratie zijn zonder dat men het staatsvolk ziet als een ongedif-

